

terveinek párhuzamos vizsgálata újabb adalék lehetne a téma árnyalásához.

A másik rövid írás – *Séta a Calvin tértől a Ferdinánd térig* – szinte kínálja magát az összevetésre: vajon mit látnánk ma, ha végigsétálnánk ugyanezen az úton? Vajon hasonlóan lelkese és bizakodók lennénk-e, mint a szerző volt 1951-ben: hogy egy-két éven belül beépül a Kálvin téri két foghíj, hogy az Astoriánál a Nemzeti Színház volt telkén hamarosan ház áll, és hogy a Somogyi Béla úton, a mai Károly körúton a lebombázott Városháza telkére már készülnek a városrendezési tervek?

2009-ben Preisich Gábor írása-it olvasom a könyvtárban. Amikor hazafelé indulok, a Kálvin térnél, a Kecskeméti utca bejáratánál hatalmas tábla tájékoztat, hogy itt készül a Budapest szíve program keretében a Belváros új sétálóutcája. A házak között fel van túrva a terep, gödrök, kőhalmok, munkagépek. A bizonytalan kimenetelű sétára, mert nem tudni, meddig jutok, rajtam kívül csak néhány turista vállalkozik. Rémlík, hogy hónapok óta ez a helyzet. Eszembe jutnak a várostervek, amelyek az egy központú, centrálisan szervezett Budapest észak–déli irányú fejlesztésével, emellett számos alközpont kialakításával számoltak. Hatvan év alatt a városfejlesztési koncepciók valahogy egyre szerényebbek lettek. Budapest arculata valóban kevésbé változott, mint más – akár nyugati, akár tőlünk keletre fekvő – nagyvárosoké. Hogy ebben mennyi volt a tudatos városfejlesztés szerepe? Hogy mennyi a viszonylagos szegénységünké? 2010-re elkészül a budapesti city észak–déli főutcája.

Rejtett gazdaság

**BE NEM JELENTETT
FOGLALKOZTATÁS
ÉS JÖVEDELEMELTITKOLÁS –
KORMÁNYZATI LÉPÉSEK
ÉS A GAZDASÁGI SZEREPLŐK
VÁLASZAI**

Szerk. Semjén András, Tóth István János, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Bp., 2009. 266 old., 2500 Ft

A kötetben közölt elméleti-szakirodalmi áttekintő tanulmányból megtudhatjuk, hogy a rejtett gazdasági tevékenységekre 35 különböző kifejezés vonatkozik, kezdve a nálunk gyakran használt feketegazdaságtól a kevésbé ismert földalatti szektorig (*underground economy*). Többségüknek meglehetősen kiforrott és egységes módszertani leírása létezik (Lackó Mária – Semjén András – Fazekas Károly – Tóth István János: *Rejtett gazdaság, rejtett foglalkoztatottság – kutatási eredmények és kormányzati politika a nemzetközi és hazai irodalom tükrében*). A rejtett munka például „azokat a pénzért végzett termelési folyamatokat és szolgáltatásokat foglalja magába, amelyeket az állam nem regisztrál, amelyek rejtettek az állam elől adózási vagy segélyhez jutási célból, és amelyek minden más tekintetben legálisak” (18. old.). Talán kevésbé ismert, hogy a GDP számítása során a nemzeti statisztikai hivatalok becslik a rejtett gazdaság egy részét is, ám a hivatalok ezt a részarányt explicit módon nem közlik.

A rejtett gazdaság felderítése létfontosságú a kutatók és közhivatalnokok számára, hiszen létezése lényegében kormányzati (szabályozási) kudarcra utal, és hatékonyságbeli veszteséget eredményez. Az adók és járulékok kijátszása, ami a szerkesztők szerint Magyarországon már „össznépi játék”, végső soron hozzájárul a magas adószinthez és az adóterhelés igazságtalan eloszlásához.

A könyvben közreadott tíz tanulmány a Miniszterelnöki Hivatal és az MTA által támogatott, *A rejtett gazdaságban való részvétel és csökkentésének kormányzati eszközei* című kutatási

tások (a Világbank és a Miniszterelnöki Hivatal *A feketefoglalkoztatás és az informális gazdaság visszaszorítása Magyarországon* című kutatási programja, illetve a *Rejtett gazdaság és rejtett foglalkoztatás* című K48891. sz. OTKA-kutatás) eredményeit mutatja be. A tanulmányok alkalmazott, közpolitikai jellege megmutatkozik a tizenöt szerző intézményes kötődésében is: az egyetemen vagy kutatóintézetben dolgozó közgazdászok mellett számos pénzügyminisztériumi elemző van közöttük. A kötet célja nemcsak a helyzetértékelés, hanem kormányzati intézkedések – köztük a kudarcot valló intézkedések – hatásvizsgálata is. Kudarcs esetünkben az, ha egy intézkedés célja a rejtett gazdaság csökkentése volt, ám csak újabb lehetőségeket teremtett a közterhek alóli kibújásra.

A szerkesztők a kötet címével is kiemelik a kormányzati intézkedésre adott egyéni válaszok jelentőségét, amelyeket igyekeznek számszerűsíteni, és előre jelezni. A jelenlegi jogalkotásból gyakorta hiányzik ez a szemlélet, azaz kevésbé próbálják (tudják?) felmérni, egy adott intézkedésre hogyan reagálnak majd az érintettek. A viselkedési hatások tanulmányozása mellett helyet kapnak a kötetben a feketemunka nagyságrendjére, a rejtett gazdaság és a korrupció makrogazdasági és költségvetési hatásaira vonatkozó írások is.

A bevezetőt jegyző két szerkesztő, Semjén András és Tóth István János jelzi, hogy a szerzők nem kínálnak egyszerű recepteket a kormányzatnak. Rámutatnak, hogy siker az elszigetelt intézkedések helyett olyan átgondolt, széles körű, az ösztönzést és a büntetést kombináló intézkedéscsomagoktól várható, amelyeknek része az adórendszer egyszerűsítése és az adóadminisztráció hatékonyságának javítása is.

A módszertanilag sokszínű kötetben a nagyméretű adatbázisok kvantitatív elemzése mellett szimulációs modellek eredményei, illetve interjúkon alapuló gazdaságpszichológiai kutatások is helyet kaptak. További erénye, hogy a tanulmányok szerzői figyelembe veszik, használják egymás eredményeit. Ennek remek példája a futárcipacokról készült kvalitatív felmérést

ismertető írás (Fazekas Mihály: *A rejtett gazdaságból való kilépés dilemmái. Esettanulmány – budapesti futárszolgálatok, 2006–2008*), amelynek alapkérdését – hogyan hat egy munkáltató önkéntes, teljes legalizálódása a versenytársak adócsalási magatartására – az adócsalási TAXSIM-modell is vizsgálja (Szabó Attila – Gulyás László – Tóth István János: *Az adócsalás elterjedtségének változása – becslések a TAXSIM ágensalapú adócsalás-szimulátor segítségével*).

A rejtett gazdaság méretének becslését korábban elsősorban indirekt módszerekkel végezték: például a villamosenergia-felhasználásból vagy a készpénzkeresletből következtettek a rejtett gazdaság nagyságrendjére. Az új évezredben a nemzetközi szervezetek kutatásaiban is a pontosabbnak ígérkező, közvetlen módszerek kerültek előtérbe, amelyek például kérdőíves felméréseken, statisztikai megfigyeléseken alapulnak. Több tanulmány szerzői is az utóbbi módszert használják, míg másoknak nem kifejezett célja a rejtett gazdaság mértékének becslése.

A fekete foglalkoztatás mértékét a 2001–2005-ös időszakban Elek Péter, Scharle Ágota, Szabó Bálint és Szabó Péter András az összes foglalkoztatott 16-17 százalékára becsüli (*A fekete-foglalkoztatás mértéke Magyarországon*). Ez az arány jelentős ugyan, de lényegesen alacsonyabb annál, amit a közvélekedés feltételez. A számítások újszerűek és igényesek, hiszen az eddig is hozzáférhető, ámde csak töredékes adatokat szolgáltató munkaerő-felmérésen kívül a szerzők pontos adminisztratív nyilvántartásokat is felhasználtak: az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság (ONYF) és az Országos Egészségbiztosítási Pénztár (OEP) adatbázisából vett és egymással összekapcsolt mintákat. Az ilyesfajta számításokra – az anonimitási és adatvédelmi törvényes kívánalmak maximális betartása mellett is – sajnos egyelőre kevés lehetőség nyílik az adatszolgáltatók túlzott óvatossága miatt.

Elek és szerzőtársai szerint a fekete dolgozók között sok a férfi és a nyugdíjkorhatárhoz közel álló. Jellemző foglalkozási kategóriák: a magasépítésben dolgozók, a sofőrök, a gép-

kezelők, a technikusok és a személyi szolgáltatásokban dolgozók. A fekete munka tehát egyes szakmákban, iparágakban koncentrálódik, ami megkönnyíti az ellenőrzést. Viszont az ellenőrzések szigorítása a munkanélküliség növekedéséhez vezethet, hiszen ezekben a foglalkozási körökben – a jelenlegi minimálbér és a bérterhek mellett – a szakképzetlen munkaerő legális alkalmazásának költsége meghaladja e munkaerő termelékenységét. E nemkívánatos hatás elkerülhető lenne a minimálbér (vagy a bért terhelő adók) csökkentésével. Tévhit, hogy a minimálbér egyértelműen jótékony hatású, hogy csökkenti a szegénységet.

Semjén András és Tóth István János az intézményi környezetről, a szerződéses fegyveletről és az adózási magatartásról számol be háromszáz, több mint ötven főt foglalkoztató magyarországi cég vezetőjére kiterjedő kérdőíves kutatás alapján. Az adatfelvétel egy tizenkét éve folyó kutatássorozat-hoz kapcsolódott, amely lehetőséget nyújtott az időbeli változások áttekintésére is. A megkérdezettek szerint jelentősen romlott a cégek közötti szerződéses (szállítási) fegyvelem. A részletesebb számítások szerint ennek nem magatartási, hanem piacszerkezeti oka van: növekszik az exportáló cégek aránya. Ugyanakkor örömdetes hír, hogy a vélemények alapján 2001 és 2007 között tovább csökkent az adócsalás a magyarországi közepes és nagy cégek körében, és így kisebb az adócsalás versenytorzító hatása is (hiszen ha adócsalók is vannak a piacon, akkor az árversenyben hátrányba kerülnek a legálisan – tehát többletköltséggel – működők). A vezetők a korábbinál jobbnak ítélték az APEH mint szolgáltató intézmény tevékenységét is, ugyanakkor bírálták a továbbra is bonyolult és áttekinthetetlen adórendszert.

Magyarországon a foglalkoztatási szint alacsony, és magasak a munkát terhelő adók. E két tény között nincs közvetlen összefüggés, azaz korántsem biztos, hogy az adóterhek csökkenése önmagában magasabb foglalkoztatottságot eredményezne. Hogy miért nem? Az egyik „zavaró” tényező lehet a korrupció, amelyet Lackó Mária extra adóként értelmez

(*Az adóráták és a korrupció hatása az adóbevételekre. AZ OECD-országok összehasonlítása 2000–2004*). A foglalkoztatási szerkezetet, az adóbevételek és az összes munkát sújtó adóteher (az ún. adóék) kapcsolatát 27 OECD-tagországban vizsgálva bemutatja, hogy az adóék nagysága önmagában kevéssé magyarázza az adóbevétel szintjének alakulását. Jóval nagyobb a magyarázó ereje az adóék és a Transparency International indexével mért korrupciós szint interakciójának (szorzatának). A Laffer-görbe alapján megfogalmazott hipotézist – hogy magasabb adókulcsok esetén az adóbevételek egy bizonyos szintig nőnek, de azután visszaesnek – többváltozós elemzésnek veti alá, és arra a következtetésre jut, hogy az adóteher nagyságán túl fontos hatótényező egy-egy országban a fejlettségi szint és a korrupció mértéke is. A magas adóráták tehát magas adóbevételt hoznak, ám minél fejletlenebb az ország és minél magasabb a korrupció szintje, annál kisebb az adóráták adóbevételt növelő hatása. Magyarországon a korrupció miatt kieső (a munkát terhelő és a forgalmi adóból származó) adóbevételt a GDP 7 százalékára, az összes bevétel csaknem egynegyedére becsüli – ami lényegesen meghaladja az OECD-országok többségére becsült mértéket.

A feketegazdaság csökkentését célzó kormányzati döntések többnyire kevéssé vagy egyáltalán nem veszik tekintetbe az intézkedésre adott magatartási válaszokat, aminek módszertani okai is vannak. Ha a törvényt előkészítő köztisztviselő kiszámolja is, milyen adózóknak „éri majd meg” például áttérni egy másfajta adónemre, az egyes adózóok közötti interakciókat vagy az egyes adónemek közötti kölcsönhatásokat már nem veszi figyelembe. Kedvező fejlemény, hogy az egyes adónemek összefüggéseinek figyelembevételére már alkalmas a Pénzügyminisztériumban egyre gyakrabban használt Társzim adó- és támogatási modell, amely ráadásul a készpénzes juttatásokkal való kölcsönhatásokat is magába foglalja, lehetővé téve a teljes készpénzes állami újraelosztás hatásainak elemzését. (Ilyen elemzéseket már közöltek is a *Közpénzügyi Füzetek* sorozatban, melynek valamennyi száma letölthető az

ELTE Társadalomtudományi Kar honlapjáról: http://tatk.elte.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=437&Itemid=597).

Kifejezetten az adózó viselkedési válaszána modellezésére készítette Szabó Attila, Gulyás László és Tóth István János az ún. TAXSIM ágensalapú modellt, amely a hosszú távú adócsalást szimulálja. A modell olyan kérdésekre képes választ adni, mint hogy mennyire kell szigorítani az ellenőrzéseket növekvő (kormányzattal szembeni) adófizetői elégedetlenség esetén; hogyan hat a piaci kereslet az adócsalásra; minek van nagyobb elrettentő ereje, az adóellenőrzések gyakoriságának vagy eredményességének (66. old.). A szerzők tehát megkérdőjelezzik azt a meglehetősen elterjedt, leegyszerűsítő nézetet, hogy az adócsalás mértéke alapvetően az adóellenőrzéseken múlik. Számos más motivációs tényezőt is figyelembe vesznek, amelyek a gazdasági szereplőket arra készíthetik, hogy a munkajövedelmeket teljes egészében legálisan, vagy rejtetten, vagy ezeket kombinálva (a kifizetés egyes elemeit legalizálva) fizessék ki. Az eredmény többféle piaci egyensúlyi állapot is lehet – a teljesen fekete gazdaságtól a teljesen legális gazdaságig. Az adócsalás három forgatókönyvét mutatják be és futtatják le a modellen (*Az adócsalás elterjedtségének változása – becslések a TAXSIM ágensalapú adócsalás-szimulátor segítségével*).

Az első a multinacionális cégek piacra lépésének hatását vizsgálja. Egyrészt a külföldi tulajdonban lévő cégek kevésbé csálnak adót, másrészt viszont adókedvezményekben részesülve kisebb az adóterhelésük, mint hazai versenytársaikénak. A kisebb versenytársak nem hagyhatnak fel az adócsalással, mert különben magasabb költségeik miatt hátrányba kerülnek. Ezért a multiknak közvetlen – magatartásukkal „iránymutató” – hatása nincs a magyar gazdaságban, sőt a feketegazdaságba kényszerítik kisebb versenytársaikat.

A második forgatókönyv azt vizsgálja, milyen hatással van a versenytársak adócsalási magatartására, ha valaki önként teljesen legalizálja adózási gyakorlatát. Követik-e a példát? A modell előrejelzése szerint a jó példával előljáró

cég nem hogy nem inspirál másokat is „javulásra”, hanem megnövekedett költségei miatt végül csődbe megy. Az egyik forgatókönyvként meghatározott esetet elemez Fazekas Károly tanulmánya. A budapesti futárszolgálatok piacán a legnagyobb szereplő 2006-ban úgy döntött, hogy – szakítva az addigi gyakorlattal, amikor egyetlen cég sem működött teljesen törvényesen – összes dolgozóját bejelenti valóságos bérük összegéig. Tette ezt elsősorban a szabályozási környezet szigorodása miatt, a cégvezetők által kockázatosnak és lelkiileg megterhelőnek ítélt további törvénytelenégektől való megszabadulás vágyával, alapos előzetes piacfelméréssel. A helyzet számos érdekességgel szolgált. Mivel ezen a piacon meglehetősen erős az árverseny, a cég vezetői megpróbálták a versenytársakat is rábírní a váltásra, de közülük csak egy vállalat csatlakozott a teljes „fehéredéshez”. További érdekes fejlemény, hogy a cégek a költségek emelkedésének egy részét sikeresen áthárították vevőikre egy nyílt kampány keretében, amely elmagyarázta, mi az áremelkedés oka. Az olvasmányos történet fontos ismeretekkel szolgál a cégvezetők dilemmáiról, a versenytársak összejátszásáról és a szokatlan lépésre adott reakciókról, valamint a dolgozók vélekedéseiről. Az eset arról tanúskodik, hogy még egy domináns helyzetű és állandó vevőkörrel rendelkező cégre nézve is nagyon kockázatos a váltás, ha a versenytársak nem követik.

A gazdaság kifejlesztési módoktaival kapcsolatban a döntéshozókat elsősorban az érdeklí, intézkedéseik hogyan hatnak a költségvetés egyenlegére. Ezt a hatást számszerűsíti a PM–KTI modellje, amely a további makrogazdasági változókra gyakorolt hatás becslésére is alkalmas. Bíró Anikó és Vincze János (*A gazdaság fehéritése – büntetés és ösztönzés Költségek és hasznok egy modellszámítás tükrében*) bemutatja, hogy az adminisztratív fehérités rengeteg reál- és inflációs problémát okozhat, míg az adóterhek (vagy a tb-járulékok) csökkentése költségvetési és adósságproblémákat vet fel, ami csak jelentős kiadáscsökkentéssel ellensúlyozható.

Két kormányzati intézkedés – az eva és az alkalmi munkavállalói könyves

foglalkoztatás – gazdaságszociológiai hatásvizsgálatát végzi el Semjén András, Tóth István János, Fazekas Mihály és Makó Ágnes – munkáltatókkal és munkavállalókkal készített interjúk alapján (*Alkalmi munkavállalói könyves foglalkoztatás munkaadói és munkavállalói interjúk és egy kérdőíves munkavállalói felmérés tükrében*). Az interjúk nem igazolták azt az elterjedt vélekedést, hogy az eva (pl. fiktív számlák kiadása révén) növelné a rejtett gazdaságot. Ellenkezőleg: hozzájárult az adózási fegyelem erősödéséhez, aminek valószínűsíthető oka, hogy az adóterhelés mértékét a legtöbb adófizető elfogadhatónak tartotta.

Nem lenne adócsalás és korrupció, ha nem övezné társadalmi jóváhagyás, vagy legalábbis cinkos némaság. A kötet záró tanulmánya (Semjén András – Tóth István János – Medgyesi Márton – Czirbik Ágnes: *Adócsalás és korrupció – lakossági érintettség és elfogadottság*) egy lakossági adatfelvételre támaszkodva térképezi fel a lakosság véleményét, tényleges és szándékolt magatartását. Megvizsgálják, ki hogyan vállalt munkát a rejtett gazdaságban, mi indította az ilyen munkaajánlatok elfogadására vagy elutasítására; mi készítette az embereket a rejtett gazdaságból származó termékek, szolgáltatások megvásárlására – és hogy mindez hogyan függ össze a nemmel, az iskolázottsággal, a lakóhellyel, a jövedelmi helyzettel. Konkrét helyzeteket bemutatva elemzik, hogyan befolyásolják a viselkedést a szabályokon keresztül ható ösztönzők. A megkérdőjeleztek mintegy 64 százalékra becsülik azok arányát, akik számolnak azzal, hogy felelősségre fogják őket vonni, ha nem fizetnek adót. Ez az arány a nők körében magasabb, lévén általában normakövetőbbek a férfiaknál. A fővárosban vagy más nagyobb városban lakók alacsonyabbnak ítélik a lebukás esélyét, ami valószínűsíthetően a városi lét személytelenségével, anonimitásával magyarázható. Ez lehet az oka annak is, hogy a nagyvárosban élők egy feltételezett lakásfelújítás során nagyobb valószínűséggel választják az alacsonyabb – áfa nélküli – árat.

Tudtommal ez a kötet elsőként nyújt e témában átfogó, igényes és

sokszínű áttekintést a magyarországi helyzetről. A szerzők többsége nemzetközileg is ismert kutató, az ő nevükhöz fűződik a vonatkozó hazai szakirodalom jelentős része. A fejezetek többsége ún. mikroszintű empirikus vizsgálatokon alapul, és figyelembe veszi a rejtett gazdaság sokrétűségét és az egyéni attitűdöket, viszont nemzetközi összehasonlításra kevésbé alkalmas. Ám a kiadvány elsődleges célja a hazai döntéshozatal segítése volt, amelyben a nemzetközi kitekintésnél lényegesebb az árnyalt tényfeltárás. A tanulmányok azonban bátran ajánlhatók minden közpénzügyi, közpolitikai érdeklődésű olvasónak, hiszen tárgyuk olyan „össznépi” játék, amelynek következményeit – a hiányzó adóforintok, az átfogó bizalmatlanság és a közszolgáltatások hiányosságai – mindannyian tapasztaljuk. Habár a szerzők közgazdaságtani módszertant és szókészletet használnak, a fejezetek többsége illyesfajta előképzettség nélkül, akár egy „fehér” – számlát adó – kávéházban is élvezetes olvasmány.

LELKES ORSOLYA

Kerényi Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete

KRITIKAI ÉLETRAJZ

*Osiris Kiadó, Bp., 2008. 540 old.,
4500 Ft (Osiris monográfiák)*

Margócsy István Kerényi Ferenc halálára írott nekrológiájában emlékezik meg arról, hogy Kerényi gyakran emlegette neki: Petőfi életének mindössze nyolc napjáról nincs tudomása. Aki végigolvassa Kerényi alább recenziázandó Petőfi-monográfiáját, megbizonyosodhat róla, hogy ez a kijelentés egyáltalán nem túlzás: azon a bizonyos nyolc napon kívül a szerző valóban mindent tudott, ami csak tudható Petőfi Sándorról. Mindig is csodáltam azokat a kutatókat (azt hiszem, ők nevezhetők igazi tudósoknak), akik olyan mennyiségű tudást halmoztak fel egy-egy szerzővel vagy

korszakkal kapcsolatban, hogy szinte személyes tanúságtételként adhatnak számot vizsgálódásuk tárgyáról.

Ha valaki, hát Kerényi Ferenc ilyen tudós volt. Sajnos így, múlt időben.

Kerényi Petőfi-könyvének egyik erénye, hogy az ábrázolás széles kontextusában nem pusztán a kor irodalmi életéről kapunk képet, hanem – többek között – a mézárszékek bérlésének korabeli szokásrendjétől (Petőfi apja kapcsán) a kor szexuális erkölcsösségének ingerküszöbéig (Petőfi kalandja a Teleki-kastélyban) szinte mindenről, ami Petőfivel kapcsolatba hozható. A szerző levéltári kutatásokon alapuló társadalomtörténeti tájékozottsága olyan mikro-, mentalitás- és társadalomtörténeti szemléletet tesz lehetővé, amely nem csupán a nemzeti nagyelbeszélés keretében teszi megközelíthetővé a kor jelenségeit. Ezzel tudja elejét venni a szinte kikerülhetetlen ideologikusságnak és kultikus viszonyulásnak. (Azt hiszem, nem tévedek nagyot, ha e törekvés egyik legkiválóbb eredményének Szilágyi Márton *Lisznyai Kálmán. Egy 19. századi írói életpályája társadalomtörténeti tanulságai* című könyvét [Argumentum, Bp., 2001.] tartom.) Nem véletlen tehát Kerényi Petőfi-monográfiájának legfőbb célja: „elsőrendű feladatunknak tekintettük, hogy a költő alakját és életművét megszabadítsuk azoktól az ideologikus és kultikus legendáktól, kisajátításoktól, félremagyarázásoktól, amelyek az elmúlt másfél évszázad alatt rátapadtak.” (9. old.)

Ennek fényében nyeri el értelmét a könyv alcímében megjelölt műfaji kategória: „kritikai életrajz”. A „megtisztítás” logikája természetesen számos ismeretelméleti és módszertani problémát vet föl, ám ez esetben eltekintek előszámlálásuktól, elfogadva a Kerényi által követett, jó értelemben pozitivistá tudáseszmény relevanciáját. Az alábbiakban ugyanis nem az elméleti és metodológiai kérdések érdekelnek, hanem az, milyen Petőfikép rajzolódik az olvasó elé a könyv olvasása után. Az a sejtésem ugyanis – szemben néhány kritikus állításával –, hogy itt annak ellenére sem vadonatúj Petőfivel szembesülünk, hogy Kerényi megnyugtatóan megválaszolta a Petőfi-filológia számos, eddig ideo-

lógiai és kultikus elfogultságok miatt tisztázhatatlan kérdését. Magam ezt a művet – osztva az eddigi kritikák értékelését – olyan csúcsteljesítménynek tekintem, amely mint ilyen folytathatatlan betetőzése a Petőfi-kutatás pozitivistá filológián alapuló irányának, s egyben kritikus összegzője és szintetizálója az irodalomtörténeti hagyományban többé-kevésbé megformált Petőfi-képnek. Olyan szintézis, amely egyszerre folytat bizonyos kutatási hagyományokat, és reflektál rájuk. Így adódhat az a helyzet, hogy miközben egy jól ismert Petőfi-portréval találkozhatunk a könyv olvasása során, ennek folyamatos korrekciójával, véglegesnek tűnő helyretételével is szembesülhetünk. Ebben a tekintetben a könyv olyan „hiteles hely” lehet a további Petőfi-kutatásban, amely mindig biztos referenciaként igazíthat el tudóst, tanárt és minden érdeklődőt, ha valamiféle kétsége támad Petőfivel kapcsolatban.

Amennyiben a monográfia összegzése bizonyos kutatói kérdésfeltevéseknek, annyiban le is zárja a felmerülő kérdésekre adható válaszok körét. Immár arra kell válaszolni, milyen teendők maradnak ezek után a Petőfi-kutatásban. Igaz, maga a szerző a könyv végén Petőfi halálával kapcsolatban jelzi azokat a tennivalókat, amelyek a kutatás előtt állnak (jórészt a sírok feltárására célozva): „mivel írásos források csak véletlenül bukkanhatnak föl a jövőben [...], a legendák foszlatása érdekében is célszerű természettudományos, »kemény« módszerekhez folyamodni.” (467. old.) Ami a forrásokat illeti, általában is elmondható, hogy perdöntő írásos forrás nem nagyon kerülhet elő (bár az *Ibolyák* kötet felbukkanása a közelmúltban ebben is elbizonytalaníthat bennünket), hiszen Petőfi a legalapabbban dokumentált költője a magyar irodalomnak. Vagyis a kései kutatóra nyilván a Kerényi által letisztogatott anyag újraértelmezése várhat csupán, példának okáért Petőfi kultuszának további kutatása, kanonizációjának új értelmezése. Ám az bizonyos, hogy egy ilyen hiteles referenciával a háttérben új nézőpontok nyerhetők a további vizsgálatok számára.

Nincs tehát még egy olyan szerzője irodalmunknak, akinek életútját olyan